

2. Νυμφαίο. Γενική άποψη του οικισμού το 1930 (αρχείο Στέλιου Νούσιου).

Το Νυμφαίο της Φλώρινας

Ο οικισμός του Νυμφαίου, κτισμένος στις μικρές πλαγιές ενός οροπέδιου του ανατολικού Βίτσι και σε υψόμετρο 1350 μ., βρίσκεται 25 χμ. δυτικά του Αμυνταίου (σε απόσταση 2,5 ωρών από τη Θεσ/νίκη) και έφερε ως το 1930 την ονομασία Νέβεσκα¹ (εικ. 1, 2). Σύμφωνα με την παράδοση, ο οικισμός υπάρχει από τον 14ο αιώνα, όταν με τη μόνιμη κατάκτηση της περιοχής από τους Τούρκους (1375-1385) οι κάτοικοι που ζούσαν στη λιμναία περιοχή (Ζάζαρης-Ρούδνικου) ανέθηκαν και εγκαταστάθηκαν στη σημερινή θέση του Νυμφαίου. Όταν, τρεις αιώνες αργότερα, έγινε η καταστροφή της Νικολίτσας και άλλων θλάχικων οικισμών από τους Τουρκαλβανούς (1650-1680), έφτασαν στο χωριό πρόσφυγες που έγιναν δεκτοί από τους παλιούς κατοίκους². Είναι επίσης ιστορικά γνωστό ότι χωριά και πόλεις στα πεδινά της Δ. Μακεδονίας εγκαταλείφθηκαν κατά τον 16ο και 17ο αιώνα και οι κάτοικοί τους κατέφυγαν στα ορεινά, από όπου η ανάγκη για επιβίωση τους οδήγησε κυρίως στη μετανάστευση, ενώ η εξειδίκευση της τοπικής παραγωγής και η εμπορευματοποίησή της δημιούργησε τα ορεινά βιοτεχνικά και εμπορικά κέντρα που συναλλάσσονταν με τις αγορές του εξωτερικού. Η οικονομική αυτή εξέλιξη είχε ως αποτέλεσμα τη συγκέντρωση κεφαλαίου και τη δημιουργία, παράλληλα με την τάξη των γεωργών, των κτηνοτρόφων και των βιοτεχνών, της τάξης των εμπόρων, των πρώτων Ελλήνων αστών³.

Χριστίνα Ζαρκάδα - Πιστιόλη

Αρχιτέκτων αναστηλώσεων

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η Νέβεσκα υπαγόταν στη γενική διοίκηση (Βιλαέτ) Μοναστηρίου, στην υποδιοίκηση (Σαντζάκ) Μοναστηρίου και στο επαρχιακό διαμέρισμα (Καζά) Φλώρινας. Το 1864 παραχωρήθηκε το αγρόκτημα «Ζάζαρι» στον κάμπο καθώς και το Νυμφαίο, με έκταση πολλών τετραγωνικών χιλιομέτρων από δάση οξιάς και δρυός, λιβάδια και βοσκοτόπους, στην «Βαλιντέ Χανούμ» και έγιναν βακουφικά. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ευημερία του Νυμφαίου, το οποίο απολάμβανε πρόνοια και ελευθερίες που στερούνταν τα άλλα χωριά, ενώ προηγούμενα είχε περιπέσει στη δυσμενεία του Σουλτάνου γιατί είχε ταχθεί με το μέρος του Αλή Πασά⁴. Οπωσδήποτε όμως η περίοδος αυτή συνέπεσε και με τις διοικητικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που βρισκόταν στη δύση της και προσπαθούσε να επιβιώσει με τον εξευρωπαϊσμό της. Το Hattı-Humayn του 1856 (ισα δικαιώματα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους) αποτελεί ουσιαστική προσπάθεια προς την κατεύθυνση αυτή⁵.

Την ίδια περίοδο καταργήθηκαν οι οικοδομικοί περιορισμοί που ίσχυαν άνισα για τους υπηκόους και δημοσιεύθηκε νέος οικοδομικός κανονισμός, πρώτα στην επίσημη γλώσσα της Αυτοκρατορίας (1864) και αργότερα στην ελληνική (1869)⁶. Έτσι δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι το Νυμφαίο γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση μετά το 1864, και αυτό φανερώνεται και στην αρχιτεκτονική του.

Οι Νυμφαίωτες, αρχικά κυριζήδες⁷, φραγκοράφτες, βαθείς, οι περισσότεροι όμως χρυσόχοι, ασχολούνταν με την τέχνη της αργυροχρυσοχόας, χρησιμοποιώντας χρυσό από το Μισίρι (Αίγυπτο) και ασήμι από την Ευρώπη. Κινούνταν σ' όλα τα Βαλκάνια, από τον Δούναβη ως το Ταϊνάρο και σ' όλη τη νησιώτικη Ελλάδα. Η συντεχνία των χρυσόχων έγινε πανίσχυρη⁸. Όταν πια πλούτισαν αρκετά, και με το εμπορικό πνεύμα που τους διέκρινε, άλλοι πήγαν στην Αίγυπτο και έγιναν κύριοι του Χρηματιστηρίου θάμβου της Αλεξάνδρειας και άλλοι των μακεδονικών καπνών της Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, φτάνοντας ως τα ανακτορά των Σουλτάνων της Πόλης. Στη συνέχεια επέκτειναν τις επιχειρήσεις τους στις καπναγορές του Αμβούργου, Λονδίνου και Στοκχόλμης, στη Βιέννη, Βουκουρεστί και Κωνσταντίνα της Ρουμανίας⁹.

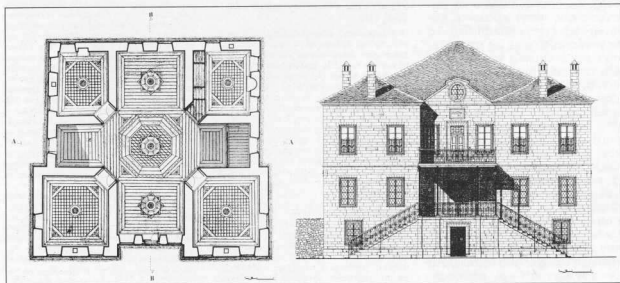
Η ισχυρότερη εμπορική οικογένεια αναδείχθηκε του Μίχα Ταϊράη¹⁰. Ο πατέρας του Νικόλαος, επειδή είχε ταχθεί με τον Αλή Πασά, αναγκάστηκε να φύγει στην Οδησό της Ρωσίας και από εκεί πήγε στην Αίγυπτο. Κάλεσε και τους γιους του και όλοι μαζί επιδόθηκαν στο εμπόριο του βαμβακιού. Δημιούργησαν μεγάλο εκκοικιατήριό θάμβου

στην Codaiba, πόλη της Αιγύπτου. Όταν ο Μίχας γύρισε από την Αίγυπτο για πρώτη φορά (1864) έφερε 60.000 χρυσές λίρες. Έγινε τραπεζίτης όλης της περιοχής από το Μοναστήρι ως την Κοζάνη και την Καστοριά, ενώ παράλληλα άρχισε την αγορά οικοπέδων, σπιτιών, λιβαδιών και τοφικών στην ίδια περιοχή. Στη συνέχεια έκτισε την εκκλησία του Αγίου Νικολάου (1867), το παρθενάγιο (1867), το Μοναστήρι του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, στο πλησιέστερο χωριό του κάμπου, τον Αετό, το αρχοντικό του (1867) και τον τουρκικό στρατώνια (Κασλάι) πάνω από το Νυμφαίο (1868), όπου 300 Τούρκοι στρατιώτες με τους αξιωματικούς τους προστάτευαν τον οικισμό. Η τουρκική κυβέρνηση του απένειμε τον τιμητικό τίτλο του πολιτικού στρατηγού «Μιράν» και του δώρισε ασμένιο εφόδ. Κατά την εθνική γιορτή των Τούρκων «Ντολαμάι» ο τουρκικός στρατός παρασταόταν από το σπίτι του ως την εκκλησία απονεμώντας του τιμές στρατηγού, και στη δοξολογία έπαιρνε μέρος ο ίδιος και οι δημογέροντες, ενώ όλο το χωριό ήταν φαταγυγημένο. Αλλά και η ελληνική κυβέρνηση του απένειμε το παράσημο του Αργυρού Σταυρού των Ιπποτών του Τάγματος του Σωτήρος για τις υπηρεσίες του προς το Έθνος, διότι ο Μίχας Εφένδη Ταϊράης ήταν ένας από τους επτά ιδρυτές της Νέας Φιλικής Εταιρείας το 1867.

Παράλληλα με την οικογένεια του Μίχα αναπτύχθηκε η καπιταλιστική «δυναστεία» των Σουσιόπουλων¹¹. Έξι αδελφοί: Γεώργιος, Δημήτριος, Νάνος (Ιωάννης), Ντίκος, Νικόλαος και Αθανάσιος ασχολήθηκαν αρχικά με τα καπνά στο χώρο των Βαλκανίων· έγιναν οι προφοδοτές των τούρκων του παλατιού και οι μεγαλοτίρη της Τουρκίας με τα τουγάρα «Ρενά». Την εύνοια αυτή απέκτησαν οι Σουσιόπουλοι ύστερα από τη δωρεάν τροφοδοσία του τουρκικού στρατού με καπνό κατά τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877-8. Έτσι, είχαν το μονοπώλιο καπνού «Pizli». Ο

1. Νυμφαίο. Τοπογραφικό διάγραμμα (αποτύπωση Ν. Αραϊλόπουλου). Αρχοντικά: 1. Νούσιου Στέργ. 2. Κληρ. Κων/τίνου Σωσιδ (1867). 3. Σωσιδ Ιωάννη (1873). 4. Ι. Ν. Αγ. Νικολάου (1887). 5. Ξενοδοχείο «Η Νέεσσα». 6. Γραφείο Κοινότητας. Αρχοντικά: 7. Οικονόμου Χρ. (1898). 8. Λιάση Θεόδ. 9. Μέρτζη Πέτρ. (1874). 10. Μέρτζου Νικ. (1874). 11. Τσίτσου Βασ. (1867). 12. Κλ. Θεόδ. Τσίρλη (1837-38). 13. Παπαδόπουλου Δημ. (1900). 14. Τσίρλη Μίχα (1887). 15. Κλ. Κ. Μισαίου (1920). 16. Νικεΐος Σχολή (1927-1928). Αρχοντικά: 17. Τζούτζια Κ. 18. Μπουτάρη Κ. (1900). 19. Κλ. Ι. Λιάση (1879). 20. Γεωργιάδη Στέργ. (1891). 21. Σωσιδ Μίχ. κ.ά. 22. Τσίρλη Μίχ. κ.ά. (1928). 23. Δώδου Ιωάννου (1928). 24. Νίκου Τσίτσου (1921). 25. Δώδου Μίχ. κ.ά. (1936). 26. Οικία Ν. Φίστα - Λαογραφικό Μουσείο (1969).

3. Νυμφαίο. Αρχοντικό Μίχα Τσίρλη (1887). α) Κάτοψη δ' ορόφου. β) Πρόσοψη [Σχέδια Αλκ. Γάτου, Οικισμοί, αρχοντικά μετάχρησ. (Ν. Μουτσόπουλος, 1979), σσ. 171, 177]. Σήμερα διασώζεται το 1/4 του αρχοντικού, υπάρχει μελέτη αναστήλωσης, αλλά δεν έχει εξασφαλισθεί η δαπάνη για την εφαρμογή της. Πρόκειται να στεγαστεί το Λαογραφικό Μουσείο του Νυμφαίου και Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα.

Μάνος Σωσιδής απέκτησε ειδικότητα στα κανά, είχε μεγάλη επιρροή και στον Πρωθυπουργό της Ελλάδας Χαρ. Τρικούπη και τη ελληνική κυβέρνηση που ανέπνευε παρήγορο γιατί διοργάνωσε τα κανά της Ελλάδας. Στη συνέχεια επέκτειναν τις επιχειρήσεις τους και πέρα από τα Βαλκάνια. Ο πρώτος Σωσιδής οργάνωσε το πρώτο εργαστήριο καναού στο Αμβούργο, ενώ ο Ιωάννης με το γιο του Θόδωρο πήγαν στην Αίγυπτο και κατέκτησαν την αγορά της με τα έσοχα «IABAC SOSSIDIS». Ο Αθανάσιος, απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής, εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη και ίδρυσε το εργαστήριο ημιμάτων «BERMON». Απόγονοι αυτών των Σωσιδών συνεχίζουν τις κανεπιχειρήσεις επιχειρώντας στην Καβάλα και στη Θεσσαλονίκη.

Αργότερα αναδείχθηκαν και άλλοι κανεμποροί, όπως οι αδελφοί Μίσιου, ο Ν. Μέρτζης, ο Δ. Μέρτζης, ο Θ. Λιάτσος, ο Χ. Γκοζιάννης, ο Ιωάννης Νίκου, που κρέατος με τη διευθυντή του Σουηδικού μονοπωλίου καναού. Στην Αίγυπτο εξακολουθούσαν να πηγαίνουν Νεβεσκίτες και να ασχολούνται με διάφορες μορφές εμπορίου, όπως από τις οικογένειες Φίστα, Ναϊνέν, Μελά, Λουστα, Λιάτσι, Δάουδ, Ζέζου, Τσίρλη, Γεωργιάδου, Ζέτα, Κανέσκου, Μυχαλίδου, Κουρσάτα, Παριφέλη, Οκονόμου κ.ά. Επίσης θα πρέπει να αναφερθεί η έντονη δραστηριότητα της οικογένειας Μπουράνη, γνωστή σήμερα από τα κρασιά της. Ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας της Νέβεσκας την περίοδο αυτή προκαλεί εντύπωση στον καθηγητή του Πανεπιστημίου της Βιέννης, G. Weinger, ο οποίος γράφει χαρακτηριστικά το 1889: «Οι κάτοικοι αυτού του χωριού νομίζουν ότι δεν έχουν να ζηλέψουν κάτι από τη ζωή των Γερμανών ή άλλων Ευρωπαίων».

Τάξη ευγενών από καταγωγή δεν υπήρχε στο Νυμφαίο, αλλά με τον καιρό δημιουργήθηκε μια τάξη πλούσιων, που αισθάνονταν τον εαυτό τους ανώτερο από τους άλλους. Έτσι, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση, οι κάτοικοι του χωριού είχαν χωριστεί σε τρεις τάξεις: α) των πλούσιων, β) των επαγγελματιών και γ) αναγινώτων, ξυλοκόπων, βοσκών, μικροκτηντρόφων.

Η διοίκηση του χωριού κατά την Τουρκοκρατία ήταν όμοια με τη διοίκηση άλλων ορεινών αστικών κέντρων. Το κυρίαρχο σώμα ήταν η δημογεροντία, που τη συγκροτούσαν οι προϋχόντες του χωριού, οι οποίοι είχαν οικονομική επιβάρυνση, σχετική μόρφωση και κοινωνική θέση. Η επιτροπή των δημογεροντών, που εκλέγονταν για ένα χρόνο, είχε απόλυτη εξουσία για τα πράγματα της Κοινότητας, του σχολείου και της εκκλησίας. Η δημογεροντία με τους μισχορήγες κατένευε τους διάφορους φόρους (βασιλικούς, «Βαλιντέ Χανού» κ.ά.), ανάλογα με την οικονομική κατάσταση των δημογεροντών και τα μέλη τους¹³.

Στο Μακεδονικό Αγώνα η παρουσία και η συμβολή του Νυμφαίου ήταν πολύ σημαντική¹⁴. Το αρχοντικό του Μίχα Τσίρλη χρησιμοποιήθηκε ως διεθνιστικό κέντρο του Μακεδονικού Αγώνα στο Ανατολικό Βέτι (1904-1908) (εικ. 3).

Τη δεκαετία του '20 παρατηρείται μια δεύτερη φάση άνησσης του οικισμού, που μεταφέρθηκε και στην αρχιτεκτονική με την ανέγερση μερόνων κτηρίων. Τη δεκαετία του '30 αρχίζει η παρακμή, λόγω του διεθνούς οικονομικού κρη του '29 ακολουθεί ο πόλεμος του '40 και ο εμφύλιος, γεγονός αποφασιστικό για την τύχη του οικισμού. Ένα μεγάλο τμήμα από τα σπίτια καταστράφηκε, ενώ πολλά έχασαν τον εξοπλισμό τους. Έτσι το Νυμφαίο, με 2.000 κατοίκους

το 1940, κατέληξε σήμερα να έχει 35 μόνιμους κατοίκους, που ο αριθμός τους αυξάνεται μόνο τους θερινούς μήνες...

Τα πρώτα σπίτια του οικισμού κτίσθηκαν στο δάσος με τις πανύψηλες οξείες, πιο πέρα από τη γνωστή και μέχρι σήμερα τοποθεσία ως «Κουρί». Στη συνέχεια έφθασαν ως το Κουρί και από εκεί ως τα λιβάδια της «Γκούρα ντι Βάλε». Στο στόμιο αυτής της λαγκαδιάς ήταν η αγορά με τα μικρομάγαζα και τα καφέ-νεία, εκεί γύρω ήταν τα καλύτερα σπίτια, τα περισσότερα μονώροφα, με υπόγειο (διακρίνονται τα θεμέλιά τους ή σωροί από πέτρες και υπολείμματα καλντεριμίων κάτω από το «Κουρί»). Όταν εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες από την Ήπειρο, έκτισαν τα σπίτια τους στη μεσημβρινή απέναντι προσηλία πλευρά, όπου πριν ήταν μόνο λιβάδια¹⁵. Εκεί ο οικισμός αναπτύχθηκε ακολουθώντας τη μορφολογία του εδάφους. Η πολεοδομική του χάραξη είναι χαρακτηριστική πολλών οικισμών του θαλκηνικού με περσιιστικού χώρου την περίοδο της Τουρκοκρατίας: δρόμοι στενοί που ποτέ δεν ακολουθούν την ευθεία γραμμή ούτε έχουν σ' όλο το μήκος τους το ίδιο πλάτος, διαπλάτνυνται στο σημείο συνάντησης των δρόμων με δημιουργία μικρών πλατωμάτων, δρόμοι που οδηγούν σε αδιέξοδα. Ψηλές πέτρινες μάντρες ακολουθούν την πολεοδομική χάραξη και καθορίζουν τις ιδιωτικές αυλές, μέσα στις οποίες τοποθετούνται ελεύθερα τα σπίτια, προσανατολισμένα Ν ή ΝΑ, με την κύρια όψη στραμμένη πάντοτε προς την αυλή¹⁶.

Μέσα στον οικισμό διακρίνονται μικρότεροι πυρήνες-ενότητες σπιτιών (γειτονιές-μαχαλάδες), οι οποίες ανταποχθούν στις δύο σημαντικές πατριαρχικές οικογένειες που χαρακτήριζαν την κοινότητα του Νυμφαίου την περίοδο της ακμής του: Τσίρλη και Σωσιδής είναι τα Τσίρλη και τα Σωσιδείδεια. Διακρίνεται ένας κεντρικός γραμμικός άξονας που διασχίζει τον οικισμό. Πάνω στον άξονα αυτόν και κοντά στην είσοδο του Νυμφαίου οργανώνονται τα εμπορικά καταστήματα, από τα οποία σήμερα διατηρείται ένας μικρός αριθμός (εικ. 4, 5), που με τα κτήρια της Κοινότητας και του

Ξενοδοχείου «Νέβεσκα» σηματοδοτούν το εμπορικό και διοικητικό κέντρο του οικισμού. Από τον ιστορικό του Νυμφαίου Ν. Λούστα αναφέρονται: 11 καφενεία, 12 παντοπωλεία, 5 μαζαδικά, 2 αλευροπωλεία, 10 κρεπωλεία, 2 ταβέρνες-καφενεία, 2 καφάνια τσιπουρού, 1 γαλακτοπωλείο, 1 ζαχαροπλαστείο, 3 αρτοποιεία, 3 περιπτέροι, 1 φωτογραφείο, 1 βιβλιοδοτείο, 8 υποδηματοποιεία, 8 μαργακόδικα και 2 κουρεία. Στον άξονα αυτόν βρίσκεται η περίφημη Νίκειος Σχολή, κτισμένη το 1927-1928 με δωρεά του διεθυντή του Σουηδικού μονοπωλίου καναού Ιωάννη Νίκου (εικ. 6, 7). Ο εξοπλισμός του σχολείου με εποπτικά και άλλα μέσα διδασκαλίας ήταν εντυπωσιακός. Το Δημοτικό Σχολείο, κατά την περίοδο ακμής του χωριού, είχε περισσότερους από 200 μαθητές και το Ημιγυμνάσιο περίπου 40. Το Δημοτικό σταμάτησε να λειτουργεί το 1980 από έλλειψη μαθητών, ενώ το Ημιγυμνάσιο πολύ πρωτιότερα (1941). Σήμερα έχει παραχωρηθεί στην κοινότητα για τη στέγαση διάφορων πολιτιστικών εκδηλώσεων¹⁷.

Στην άκρη του οικισμού βρίσκεται ο ναός του Αγίου Νικολάου, τρίκλιτη βασιλική, κτισμένη το 1867 με δαπάνη του Μ. Τσίρλη. Ο ναός αυτός κήγες στο μεγαλύτερο τμήμα του κατά τη διάρκεια του εμφύλιου το 1947 και επισκευάσθηκε με σχέδια του αρχιτέκτονα Α. Πλουμιστού –εγκριμένα από τον Ορλάνδο– με χρημάτια της Ένωσης Συντακτών Αθηνών και από διάφορες δωρεές¹⁸.

Οι περισσότεροι δρόμοι του οικισμού διατηρούν το παραδοσιακό καλντερίμι, ενώ στα πλατώματα-συναντήσεις των δρόμων διατηρείται ένας αριθμός από θρύσες κοινόχρηστες, πάντοτε στεγαζόμενες με στέγη καλυμμένη με λαμαρίνα που στηρίζεται σε πέτρινους πεσσούς. Αναφέρονται 13 θρύσες κοινόχρηστες και 32 μέσα στα σπίτια, ενώ στις αυλές υπήρχαν και πηγάδια¹⁹ (εικ. 8). Ο οικισμός διαθέτει παλιό πέτρινο αποχετευτικό αγωγό, τμήμα του οποίου η Κοινότητα αντικατέστησε πρόσφατα με πλαστικό.

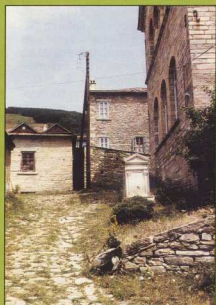
Φωτογραφικές απεικονίσεις του

4

5

8

9

11

4. Νυμφαίο. Άποψη του «εμπορικού κέντρου» με τα μαγαζιά. Εντυπωσιάζει η μικροκλίμακα, σε αντίθεση με τον όγκο των σπιτιών. (Φωτογράφιση 1986). Ένα τμήμα σήμερα έχει κατεδαφιστεί ή αλλοιωθεί.

5. Νυμφαίο. Το ταβερνάκι το «Βίτσι». Αρχικά ήταν διώροφο. Είναι το μόνο που διατηρεί τις σχιστόπλακες στη στέγη του.

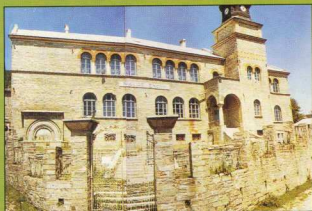
8. Νυμφαίο. «Η νεοκλασική δρύση», δωρεά του Κ. Μιάσιου (1924).

9. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κληρονόμων Θ. Τσίρλη (1837-38).

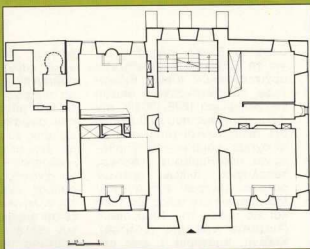
10. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κληρονόμων Β. Τσίτσιου (Αν. Τσίρλη), 1867.

11. Νυμφαίο. Αρχοντικό Τζων Σωσολή (1873). Διακρίνεται η κυρίαρχη τυπολογία των αρχοντικών στο 8' μισό του 19ου αιώνα με την προεξοχή του κεντρικού τμήματος της πρόσοψης που φέρει μεγάλο τριγωνικό αέτωμα επίστεψης.

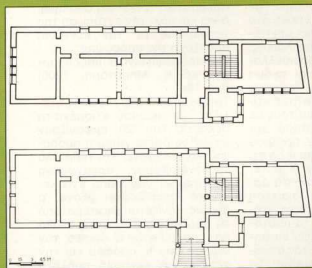
10

6

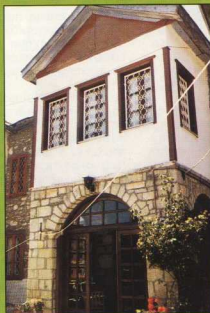
7

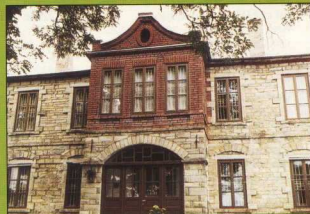
12

13

14

15

6. Νυμφαίο. Νίκειος Σχολή.
 7. Νυμφαίο. Νίκειος Σχολή. Κατόψεις α' και β' ορόφου (σπου-
 τιστή Α. Κοντογιάννη).
 12. Νυμφαίο. Αρχοντικό Τζων Σωασίδη (1873) . Κάτοψη ισογείου.
 13. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κλ. Θ. Λιάτσου.
 14. Νυμφαίο. Αρχοντικό Νικ. Μέρτζου (1874).
 15. Νυμφαίο. Αρχοντικό Δημ. Παπαδόπουλου (1900).

οικισμού δίνουν πληροφορίες για τη διαχρονική εξέλιξη των αρχιτεκτονικών τύπων. Ειδικότερα, σε φωτογραφική άποψη του Νυμφαίου 1899-1903²⁰, την παλιότερη ίσως που έχει διασωθεί, διακρίνονται τύποι σπιτιών σε σχήμα «γάμμα», «πι» ή ορθογώνιο, που θυμίζουν ανάλογες τυπολογίες άλλων ορεινών αστικών κέντρων της Δυτικής Μακεδονίας στο τέλος του 18ου και τις αρχές του 19ου αιώνα (Σιάτιστα, Εράτυνα (Σέλιτσα), Κοζάνη, Καστοριά...). ενώ παράλληλα συνυπάρχουν αρχοντικά του 6' μισού του 19ου αιώνα (1867-1900), όπου κυριαρχεί η τυπολογία με την ελαφρά προεξοχή του κεντρικού τμήματος της πρόσωσης που φέρει μεγάλο τριγωνικό αέτωμα επίστεψης.

Σε νεότερη άποψη του οικισμού (1930) γίνεται φανερό ότι ένας αριθμός των αρχικών παραδοσιακών σπιτιών του 18ου αιώνα έχει αντικατασταθεί με σπίτια της δεκαετίας του '20, συμμετρικά οργανωμένα γύρω από ένα κατακόρυφο κεντρικό άξονα με αετωματική απόληξη αντίστοιχα, η οποία στα αστικά σπίτια είναι ιδιαίτερα προσεγμένη και φέρει μαρκό επιδόραιο. Κυρίαρχος είναι ο όγκος της Νικεΐου Σχολής (1928), με εκλεκτικιστική διάθεση, όπου κυριαρχούν νεοβυζαντινά στοιχεία. Διακρίνονται λοιπόν τρεις σημαντικές φάσεις στην τυπολογική εξέλιξη του οικισμού.

Από την α' φάση του οικισμού σώζονται μόνο δύο κτήρια: το αρχοντικό των Κληρ. Θ. Τσίρλη (1837-1838) (εικ. 9), με αρχική τυπολογία σε σχήμα πι, όπου μεταγενέστερα προστέθηκε κεντρικά σχανίσι στον όροφο, το οποίο στηρίζεται σε δίλοβο πέτρινη τοξοστοιχία του ισογείου κλεισμένη με ξύλινο τζαωτό, και το αλλοιωμένο σήμερα αρχοντικό του Ι. Μπουτάρη στο κέντρο του οικισμού, όπου διακρίνεται η αρχική τυπολογία σε σχήμα γάμμα. Το ύψος των αρχοντικών αυτών είναι χαμηλότερο από εκείνο των αρχοντικών της επόμενης περιόδου²¹.

Ο κυρίαρχος τύπος στη β' φάση εξέλιξης του οικισμού (1867-1900) έχει ασαφείς επιδόρσεις από την οργάνωση των κτηρίων του πρώιμου κλασικισμού της

Αθήνας, όπου στον «γενικό όγκο κυριαρχούσε ο κυβικός συμπαγής χαρακτήρας, το σχήμα περιείχε έντονη την σφραγίδα του «αρχαϊκού» καθώς το μεσαίο σώμα σε ελαφρά προεξοχή ως προς το υπόλοιπο στεφάναν με ένα αέτωμα σε αρμονικές —κλασικές— αναλογίες»²². Είναι γνωστό ότι ο νεοκλασικός ρυθμός έγινε αποδεκτός από τον ελληνικό λαό γιατί του θύμιζε την αρχαία Ελλάδα και φαινόταν «ελληνικός». Έτσι, κατά το πρότυπο της πρωτεύουσας, ο ελληνικός χώρος ντύθηκε με νεοκλασικά κτήρια όχι μόνο στο επίπεδο της επίσημης αρχιτεκτονικής αλλά και της λαϊκής. Την ίδια περίοδο ο βορειοελλαδικός χώρος βρίσκεται ακόμα στην κυριαρχία των Τούρκων και οι ελληνικές κοινότητες κτίζουν τα δημόσια κτήριά τους σε νεοκλασικό ρυθμό, όπου κυριαρχεί ο τύπος του πρώιμου κλασικισμού²³. Είναι φανερό ότι οι Νεβεσκιώτες άρχοντες μετέφεραν τον τύπο αυτόν στα αρχοντικά τους με μια ιδιαίτερη έκφραση δοσμένη από τα ντόπια υλικά (πέτρα) και τα μαστόρια της περιοχής. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο τύπος αυτός συναντάται μόνο στο Νυμφαίο! Το μεγαλύτερο ποσοστό των αρχοντικών που έχουν διασωθεί μέχρι σήμερα ανήκουν στην παραπάνω τυπολογία (αρχοντικά: Ταΐτσιου Βασ., 1867, Τζών Σωσολίδη, 1873, Κληρ. Λιάση Ιωάννη, 1879, Λιάση Θεόδ., Γεωργιόδη Στ., 1891, Κληρ. Δούμη Δημ., 1896, Οικονόμου Χρ., 1898, κ.ά.) (εικ. 10,11,12,13).

Παράλληλα με τη χαρακτηριστική αυτή για το Νυμφαίο τυπολογία του 6' μισού του 19ου αιώνα, διακρίνουμε 3 άλλους τύπους σπιτιών, ανάλογα με τη μεταξείριση του κεντρικού χώρου της εξωτερικής όψης στο σημείο της εισόδου: α) ο χώρος αυτός στεγάζεται από το κεντρικό σχανίσι του ορόφου, που προεξέχει και στηρίζεται σε κτιστούς πέτρινους πεσσούς οι οποίοι ενώνονται με πέτρινα τόξα (αρχοντικά: Ν. Μέρτζου, 1874, Δ. Παπαδοπούλου, 1900, Κληρ. Θ. Τσίρλη, 6' φάση). Το κλείσιμο της ισόγειας λότητας με τζαωτό καθώς και η αετωματική απόληξη του σχανιού μας μεταφέρουν στον κυ-

ρίαρχο τύπο αυτής της περιόδου (εικ. 14, 15).

β) Ο κεντρικός χώρος υποχωρεί ως προς την πρόσωση με τη δημιουργία υποδοχής (αρχοντικά: Κληρ. Κωνσταντίνου Σωσολίδη, 1867, Μίχα Τσίρλη, 1887, Ναιδώνη, Πέτρου Μέρτζη, 1874...). Παράλλαγες του τύπου αυτού δημιουργούνται με την προσθήκη εξωτερικών κλιμάκων με ένα ή δύο σκέλη, ενώ το κλείσιμο του αντίστοιχου εξώστη και σ' όλο το ύψος του αρχοντικού, με τζαμαρίες ξύλινες που φέρουν αετωματική τριγωνική απόληξη, δίνει και πάλι την εντύπωση της τυπολογίας με την κεντρική προεξοχή της πρόσωσης.

γ) Η πρόσωση είναι επίπεδη (αρχοντικό Κ. Μπουτάρη, 1900) (εικ. 16).

Τα αρχοντικά της γ' φάσης εξέλιξης του οικισμού, κτισμένα της δεκαετίας του '20, εμφανίζουν επιδόρσεις όψεις, όπου η πρόσωση συγκεντρώνει και πάλι όλο το ενδιαφέρον, οργανωμένη συμμετρικά γύρω από ένα κεντρικό κατακόρυφο άξονα, ο οποίος τοποθετεί ιδιαίτερα από τη μαρμάρινη ή πέτρινη σκάλα που οδηγεί στον α' όροφο, τον εξώστη του 6' ορόφου και την αετωματική κεντρική απόληξη με τις μαρκό επιδόρσεις. Εξώστες με μεταλλικά κινκιδώματα εμφανίζονται και στις άλλες όψεις (αρχοντικά: Μίσου, 1920, Δώδου, 1928, Κλ. Τσίρλη Μιχαήλ, 1928, κ.ά.) (εικ. 17, 18). Τα λαϊκά σπίτια αυτής της περιόδου χαρακτηρίζονται από τυπολογία σε σχήμα πι, όπου η εσοχή της πρόσωσης τονίζεται με τριγωνικό αέτωμα της στέγης.

Τα σπίτια του Νυμφαίου, ανάλογα με τον όγκο και τον εσωτερικό διάκοσμο, διακρίνονται σε 3 κατηγορίες: 1. λαϊκά, 2. μεσοαστικά και 3. αστικά (αρχοντικά). Παρ' όλες τις διαφοροποιήσεις που αναφέραμε παραπάνω, οι οποίες αφορούν κύρια τη διαμόρφωση των εξωτερικών όψεων, η τυπολογία της κάτοψης και στις 3 αυτές κατηγορίες επιτίμη χαρακτηρίζεται από τη συμμετρική οργάνωση γύρω από έναν κεντρικό άξονα. Έτσι, γύρω από ένα κεντρικό διαπερή χώρο, με αμφίπευρο φωτισμό πολλές φορές, διατάσσονται τα δωμάτια στις τέσσερις

γωνίες (εξαιρέση αποτελούν τα αρχοντικά: Μίχα Τσίρλη και Κληρ. Θ. Τσίρλη) (εικ.12). Η τυπολογία αυτή συναντάται σε πολλά αρχοντικά της Δυτικής Μακεδονίας, κύρια το 8^ο μισό του 19ου αιώνα, και έχει σαφείς επιδράσεις από τον ήδη διαμορφωμένο τύπο αστικής κατοικίας στον κεντροευρωπαϊκό χώρο τον 17ο και 18ο αιώνα²⁴. Τα σπίτια του Νυμφαίου κτίσθηκαν από συνεργεία μαστόρων (κουδαραίων) ή το Ζουπάνι (Πεντάλοφο) από το Επταχώρι, αλλά κύρια από τα κοντινά χωριά Μπελκαμένη (Δροσοπηγή), Νεοβάνη (Φλάμπουρο) και Λέχο-ρο²⁵. Τα μαστόρια της Δροσοπηγής και του Φλάμπουρου ήλθαν από τη Β. Ήπειρο (Πλάικιτι, Έλοβο, Ραδιμίσι) κυνηγημένα από την Αλή Πασά και εγκαταστάθηκαν στα χωριά αυτά μεταφέροντας την οικοδομική τέχνη της πατρίδας τους. Σύμφωνα με τους χάρτες διαδρομών των κουδαραίων της Δυτικής Μακεδονίας τον 19ο αιώνα²⁶, τα συνεργεία Δροσοπηγής - Φλάμπουρου έφταναν ως την Πελοπόννησο περνώντας από την Αθήνα ή από τη Θεσσαλονίκη και τη Σόφια ως το Βουκουρέστι, ενώ αναφέρονται και μετακινήσεις μέσα από τη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη προς τα Άδανα και τη Δαμασκό. Τα μαστόρια αυτά, σύμφωνα με μαρτυρίες, έδιναν και το σχέδιο των σπιτιών²⁷. Έτσι, ήταν παράλληλα αρχιτέκτονες και κατασκευαστές του έργου. Εξάλλου, σύμφωνα με την οικοδομική νομοθεσία της εποχής, δεν ήταν αναγκαία η ύπαρξη σχεδίου από αρχιτέκτονα²⁸. Η κίνηση των μαστόρων του Νυμφαίου προς την Πελοπόννησο και το πέρασμα από την Αθήνα του πρώιμου κλασικισμού, αλλά κύρια η ανάγερση των Νυμφαίων να μεταφέρουν την εικόνα της ελεύθερης Αθήνας, δημιούργησε το χαρακτηριστικό τύπο του νυμφαιώτικου αρχοντικού στο 8^ο μισό του 19ου αιώνα. Ως υλικό κατασκευής των σπιτιών χρησιμοποιήθηκε η πέτρα που άφθονη υπήρχε εκεί²⁹, και λάσπη ως συνδετικό κόνιαμα, ενώ τις περισσότερες φορές λείπουν οι ξυλοδεσιές. Κονιάματα με ασβέστη και άμμο χρησιμοποιούσαν για εξωτερικά

επιχρίσματα και εξωτερικά αρμολογήματα της πέτρας, ώστε να προστατεύεται το κόνιαμα σύνδεσης. Οι πέτρινες ακμές των σπιτιών είναι ιδιαίτερα επιμελημένες με γωνιόλιθους καλά κτισμένους, όπου μερικές φορές οι αρμοί τους χρωματίζονται με σχέδια από ασβέστη, τα οποία μιμούνται έλικες στην κορυφή των ψευδοπαραστάδων που δημιουργούνται έτσι στα σημεία αυτά (εικ. 19). Η λιθοδομή της πρόσοψης διαφοροποιείται πολλές φορές από εκείνη των άλλων όψεων, είναι ιδιαίτερα προσεγμένη και αποτελείται από λαξευμένες καλά και ορθογωνισμένες πέτρες³⁰. Οι εσωτερικοί διαχωριστικοί τοίχοι του ορόφου συνήθως είναι από «μπαγδατί» (ξυλότοιχοι που φέρει επένδυση από ξύλινα πηχάκια και επιχρίσμα) και μερικές φορές το κεντρικό τμήμα του ορόφου στην πρόσοψη (αρχοντικά: Τζων Σουσίδη, Κλ. Δούμπατ Δημ., κ.ά.).

Η κάλυψη των σπιτιών αρχικά γινόταν με σχιστόπλακες από τα γύρω βουνά, λόγω όμως του χιονιού, που έμενε στη στέγη πολλούς μήνες, αυξανόταν πολύ το φορτίο που δέχονταν οι τοίχοι, ενώ όταν το χιόνι έλιωνε, οι μεγάλες ποσότητες νερού που προέκυπταν προκαλούσαν διάβρωση και χαλάρωση του κονιάματος σύνδεσης των λιθοδομών, με αποτέλεσμα τη σταδιακή κατάρρευση των τοίχων και στη συνέχεια ολόκληρου του σπιτιού. Το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίστηκε με την αντικατάσταση των σχιστόπλακων από λαμαρίνες, με μια ειδική τεχνική κατασκευής και τοποθέτησης που μετέφεραν στις αρχές του αιώνα μας, τα μαστόρια της περιοχής, από τα ταξίδια τους στη Ρουμανία (εικ. 20). Η νέα τεχνική έδωσε τη δυνατότητα για νέες μορφολογικές αναζητήσεις, με αποτέλεσμα την εμφάνιση στο ίδιο σπίτι πολλών αετωμάτων διαφόρων μεγεθών και σε ποικίλες θέσεις, από μια διάθεση καθαρά διακοσμητική (εικ. 21). Το τρίγωνο των αετωμάτων αυτών έκλεινε αρχικά με ξυλινες σανίδες ή φολίδες, ενώ σήμερα στα περισσότερα σπίτια εμφανίζεται καλυμμένο με λαμαρίνα για την προστασία του ξύλου. Στο κεντρικό αέτωμα της

πρόσοψης, που συνήθως είναι το μεγαλύτερο, υπάρχει φεγγίτης σε σχήμα κυκλικού ή οβάλ. Η χρονολογία κατασκευής των σπιτιών του τέλους του 19ου αιώνα διαβάξεται ανάγλυφη σε γωνιόλιθο της πρόσοψης ή της όψης προς το δρόμο, ενώ έχουμε και περιπτώσεις όπου χαράζεται ή είναι ανάγλυφη σε πέτρινη πλάκα πάνω από την είσοδο (αρχοντικά: Μίχα, Κλ. Ιωάννη Λιάτση...). Στα αρχοντικά της δεκαετίας του '20 τα στοιχεία με τη χροнологία ανέγερσης και το όνομα του ιδιοκτήτη βρίσκονται συνήθως στο κεντρικό αέτωμα της πρόσοψης. Ο χώρος της εισόδου, ως προέκταση της πλακοστρωμένης αυλής, είναι καλυμμένος με σχιστόπλακες, καθώς και τα καλάρια (αμπάρια τροφίμων-αλεύρων) και το δάπεδο του χώρου των φούρνων.

Τα εξωτερικά σκαλοπάτια, όπου υπάρχουν, είναι φτιαγμένα από μεγάλα πέτρινα κομμάτια ή λευκό μάρμαρο.

Τα κομψώματα, τα δάπεδα και τα περισσότερα ταβάνια είναι ξύλινα. Για εσωτερική χρήση χρησιμοποιούσαν ξυλεία οξιάς από το διπλανό δάσος και αργότερα ευρωπαϊκή (ρουμάνική ή σουηδική), ενώ για τα παράθυρα και τις εξωπορτες ξύλα βλανιδιάς (δρυός) από το δάσος που βρίσκεται πάνω από τα χωριά Σκλήθρο και Αγραπιδιές, τα οποία είναι ξύλα σκληρά και αντέχουν στις άσχημες καιρικές συνθήκες του Νυμφαίου. Τα παράθυρα ασφαλίζονται με σιδερένιες. Στραγγιστικό κανάλι στην πίσω πλευρά του σπιτιού το προστάτευε από την υγρασία και έκλεινε με σχιστόπλακες.

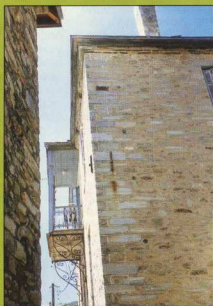
Όλα τα σπίτια του Νυμφαίου παρουσιάζουν την ίδια περίπου εσωτερική οργάνωση και λειτουργία, όπου στο ισόγειο (υπερυψωμένο ή μη) οργανώνονται οι χειμερινοί οντάδες με τα τζάκια, η κουζίνα και οι βοηθητικοί χώροι, ενώ στον όροφο οι θερινοί οντάδες και το σαλόνι υποδοχής. Ενδιάμεσον παρουσιάζει η ύπαρξη ιδιαίτερου χώρου προσευχής με εικονοστάσι, «προσευχητήριο» (αρχοντικά: Παρίσιου, Κλ. Θ. Τσίρλη, Δ. Παπαδόπουλου, Ν. Μέρτζου). Στον κύριο όγκο του σπιτιού προστίθενται μικρότεροι όγκοι-

16

18

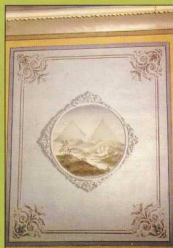

19

21

23

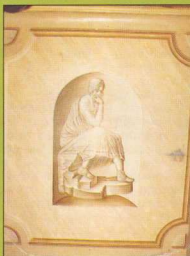
24

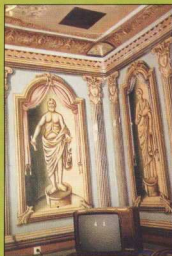
25

20

26

27

28

16. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κ. Μπουτάρη (1900).
 17. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κλ. Κ. Μισαίου (1920).
 18. Νυμφαίο. Αρχοντικό Ιωάννου Δώδου (1928).
 19. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κ. Μισαίου (1920). Διακρίνεται στην ακμή του κτηρίου η λεπτομέρεια της χρωματισμένης με ασβέστη ψευδοπαριστάδας με τον έλικα στην απόληξή της.
 20. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κλ. Δημ. Δούμητη. Διακρίνεται τμήμα της λαμινωμένης στέγης με την ειδική τεχνική κατασκευής και τοποθέτησης.
 21. Νυμφαίο. «Κατάχρηξη αστυμόμων» στη διαμόρφωση της στέγης.
 22. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κ. Μισαίου (1920). «Ο τριπλός φούρνος».
 23. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κλ. Θ. Τσίρλη (1937-38). Λεπτομέρεια του ζωγραφικού διάκοσμου: «οι πυραμίδες».
 24. Νυμφαίο. Αρχοντικό Τζων Σωσιόδη. Λεπτομέρεια του ζωγραφικού διάκοσμου του ορόφου.
 25. Νυμφαίο. Αρχοντικό Δ. Παπαδόπουλου (1900). Η αμαζόνα πάνω από το τζάκι του χειμερινού ορόφου.
 26. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κλ. Θ. Τσίρλη (1937-38). Αποψη του σαλονιού· διακρίνεται ο Αριστοτέλης ή Αριστίππος.
 27. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κλ. Κωνσταντίνου Σωσιόδη. Ζωγραφικός διάκοσμος της σάλας του ορόφου.
 28. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κληρ. Κωνστ. Σωσιόδη. Το «Θέρος». Είναι σαφείς οι αρ-νουθώ επιδράσεις.
 29. Νυμφαίο. Αρχοντικό Μίχα Τσίρλη. Ό,τι απέμεινε από τον ζωγραφικό του διάκοσμο. Χαρακτηριστική η τοποθέτηση του ποδιού αμαζόνας «Ματί» μέσα στο φανάρι που χρησιμοποιούσαν οι Νυμφαϊώτες για τις μετακινήσεις τους τη νύχτα (Λαογραφικό Μουσείο Νυμφαίου).

29α

29β

παράσιπτα, όπου οργανώνονται χώροι βοηθητικής κουζίνας, στάβλων, αποθηκών, w.c. Μερικά αρχοντικά έχουν χώρο w.c. στο εσωτερικό: αρχοντικό Κλ. Κωνσταντίνου Σωσσίδη, Τζων Σωσσίδη.

Στο παράσιπτο της βοηθητικής κουζίνας, που επικονιώνει με την κύρια κουζίνα των αρχοντικών, υπάρχουν πολλές φορές τρεις φούρνοι, ένας για το ψωμί, άλλος για τις πίτες και τρίτος για μαγείρεμα (εικ. 22).

Μια ψηλή πέτρινη μάντρα απομονώνει τη ζωή του αρχοντικού από το δρόμο, ενώ η είσοδος στο χώρο της αυλής είναι πάντοτε στεγασμένη με δίρηχτη στέγη, με ενδιαφέρουσα διαμόρφωση του τριγωνικού ξύλινου τυμπάνου, και αριστερά και δεξιά της διφυλλής ξύλινης εξώθυρας διαμορφώνεται πέτρινο πεζούλι.

Ο εσωτερικός ζωγραφικός διάκοσμος των αρχοντικών του Νυμφαίου παρουσιάζει ιδιαίτερη ενδιαφέρουσα, όπου η επιδράση του νεοκλασικισμού είναι έντονη³¹. Η νεοκλασικίσουσα αυτή λαϊκή ζωγραφική χαρακτηρίζεται από θέματα τα οποία είναι ή νομίζουν ότι είναι αρχαιοελληνικά κοσμήματα, απομμήσεις αρχιτεκτονικών στοιχείων ή αγαλμάτων, μυθολογικά ιστορικά τοπία (πραγματικά ή φανταστικά), αλληγορίες και «χαριτωμένα» (εικ. 23, 24). Από την άποψη της τεχνικής οι νεοκλασικίζοντες λαϊκοί ζωγράφοι του Νυμφαίου ακολούθησαν δύο μεθόδους, τη μονόχρωμη απόδοση αρχιτεκτονικών μελών και αγαλμάτων και την πολυχρωμή ζωγραφική. Με τη μονόχρωμη απόδοση και τις διαβαθμίσεις του τόνου δίνεται η αίσθηση του όγκου. Η εντύπωση αυτή ενισχύεται στις απομμήσεις των αγαλμάτων με την τοποθέτηση των μορφών αυτών πίσω από την προεξοχή του τζακιού ή μέσα σε ψευδοκόγχες. Το θέμα της αμαζόνιας, μυθολογικό θέμα που εμφανίζεται με τη μορφή ζωγραφικής απομμήσης αγάλματος, συναντάται σε αρκετά αρχοντικά και πάντοτε πίσω από την προεξοχή του τζακιού (αρχοντικά: Τοίρλη (Μίχα), Δ. Παπαδοπούλου, Μίσσιου, Ναϊδένη (εικ. 25)). Ιστορικά πρόσωπα (Λεωκίππος ή Αριστοτέλης, Δη-

μοσθένης) με μορφή ζωγραφικού αγάλματος σε ψευδοκόγχη διακοσμούν το εσωτερικό του αρχοντικού των Κλ. Θ. Τοίρλη (εικ. 26), ενώ μυθολογικά πρόσωπα (Δίας, Άρης, Αθηνά, Μηνήμοσύνη...) με παρόμοια αντιμετώπιση, πλαίσια, από παραστάδες με ανθρωπόμορφα επίκρανα, διακοσμούν το κεντρικό σαλόνι του αρχοντικού των Κλ. Κωνσταντίνου Σωσσίδη (εικ. 27). Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα μαρμάρια ανθοδοχεία της νεοκλασικίσουσας λαϊκής αρχιτεκτονικής στο αρχοντικό Κλ. Θ. Τοίρλη, όπου τοποθετημένα μέσα σε ψευδοκόγχες έχουν τα λουλούδια ζωγραφισμένα σαν μαρμάρια, γιατί το σύνολο αποτελεί μίμηση αρχιτεκτονικού στοιχείου.

Τα πρότυπα των λαϊκών νεοκλασικών ζωγράφων του Νυμφαίου δεν ανήκουν πάντοτε στην κλασική αρχαιότητα ή στα έργα νεοκλασικών καλλιτεχνών, αλλά συχνά είναι ελεύθερα αντίγραφα από λιθογραφικά πρότυπα, όπως τα αγγελάκια-ερωτίδες στο ανώφλι των θυρών του σαλονιού του θ' ορόφου του αρχοντικού του Τζων Σωσσίδη ή ο «χορός των Μουσών» στο αρχοντικό των Κλ. Κων/τίνου Σωσσίδη, ενώ οι αλληγορίες των 4 εποχών του έτους στο ίδιο αρχοντικό, σαν θελκτικές αρχαιοτυμμένες νέες που κρατούν στα χέρια τους τα προϊόντα κάθε εποχής, έχουν σαφείς επιδράσεις από «αρ νουβώ» τυπωμένα πρότυπα³² (εικ. 28).

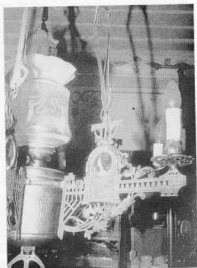
Στο λαϊκό νεοκλασικισμό του Νυμφαίου επιβιώνουν παλιότερα παραδοσιακά θέματα, όπως απλοϊκά τοπία, στα οποία κάστρα, γεφύρια, δέντρα και πλεούμενα συνυπάρχουν σε κλίμα θαυμασμού (αρχοντικό Τζων Σωσσίδη), ενώ μερικές φορές εμφανίζονται στοιχεία του μαρκό, όπου υπάρχουν ανήσυχια περιστρεφόμενα φυτικά μοτίβα που θυμίζουν αντίστοιχα των αρχοντικών της Καστορίας, της Σιάτιστας και των Αμπελακίων (αρχοντικό Κλ. Θ. Τοίρλη).

Η απομimesis ορθομαρμάρωσης συναντάται σε πολλά σπίτια του Νυμφαίου στο πλαίσιο μιας προσπάθειας «επίφασης πολυτέλειας», ενώ πολύ συνηθισμένη είναι η διακόσμηση με μεγάλα ορθογωνικά πλαίσια που φέρουν

φυτικά ή διακοσμητικά μοτίβα στις τέσσερις γωνίες με επιδράσεις υπαρκτό ή αρ-νουβώ. Ενδιαφέρουσα είναι η αετωματική απόληξη του διακοσμητικού πλαισίου εσωτερικών θυρών, οι οποίες είναι χρωματισμένες με την τεχνική της απομimesis του ξύλου. Τα ξύλινα ταβάνια πολλές φορές είναι ιδιαίτερα περιτεχνα με την ύπαρξη ξυλόγλυπτων ομφαλών στο κέντρο, όπου η πολυχρωμία δείχνει μια έντονα διακοσμητική τάση (αρχοντικά: Κλ. Θ. Τοίρλη, Τζων Σωσσίδη). Ενδιαφέρον παρουσιάζει νεότερος διάκοσμος αρχοντικών με ταπετσαρίες (αρχοντικό Τοίτσιου).

Ως ζωγράφοι του Νυμφαίου αναφέρονται οι: Νικόλαος Παπαγιάννης και ο ξάδελφός του Νικόλαος ή Κώλτος Παπαγιάννης από την Κλεισούρα, καθώς και οι: Θωμάς Ζωγράφος, Κωνσταντίνος Τζιάτζιος, Χαρίσιος Χαρίσης και Αναστάσιος Στυλιδής από τη Δροσοπηνή. Όλοι οι ζωγράφοι αυτοί είναι κατά κύριο επάγγελμα αγιογράφοι. Αναφέρεται ακόμα το όνομα του ζωγράφου Στέφανου από τη Δροσοπηνή, στον οποίο αποδίδεται ο ζωγραφικός διάκοσμος του αρχοντικού του Δ. Παπαδόπουλου (1901)³³.

Ο Νικόλαος Παπαγιάννης διακοσμή το 1887 το αρχοντικό του Μίχα Τοίρλη, όπου κυρίαρχη θέση κατέχει η αμαζόνια Ματί, γραπτή μίμηση σε ομίκρυνση του μαρμάρινου αντίγραφου της φειδιανής αμαζόνιας Ματί που βρίσκεται στο Μουσείο του Βατικανού³⁴ (εικ. 29). Ο ίδιος ζωγραφίζει στο αρχοντικό Κλ. Θ. Τοίρλη αντίγραφο του ελληνιστικού Αρίστιππου ή Αριστοτέλη από το παλάτιο Sprda στη Ρώμη, όπως το αποκατέστησε ο Ιταλός γλύπτης Gulini³⁵. Ο Νικόλαος ή Κώλτος Παπαγιάννης στο Νυμφαίο ασχολείται με την εικονογράφηση του Ι.Ν. Αγ. Νικολάου³⁶ και τον ζωγραφικό διάκοσμο των αρχοντικών Δώδου και Ναϊδένη, μετά το 1925. Σύμφωνα με τους απογόνους του, ο Κώλτος ζωγράφισε το αρχοντικό Κλ. Κων/τίνου Σωσσίδη, διότι στα καταλόγιά του βρέθηκε έγχρωμο επιστολικό δελτάριο με το «χορό των Νυμφών» του Τζούλιο Ρομάνο από την Galleria Pitti στη Φλωρε-

30. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κ. Μίσσιου (1920). Λεπτομέρεια πολυελαίου με σαφείς αρνυθού επιδράσεις.

31. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κλ. Μιχ. Τσιράη (1928). Αποψη του εσωτερικού.

ντία. Επίσης αναφέρεται ότι πινάκας του με το ίδιο θέμα βρίσκεται τώρα στο σπίτι του γιου του στην Αμερική. Αλλά το θέμα αυτό, κατά τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, αναπαράγεται ιδιαίτερα πολλές φορές με διάφορες τεχνικές και υλικά. Επίσης λιθογραφικό πρότυπο με αγγελάκια-ερωτιδείς δρέθηκε στο αρχείο του, τα οποία χρησιμοποιούσε για τα προσκλητήρια γάμου. Στο συνεργείο των ζωγράφων από τη Δροσπηγή αποδίδεται ο ζωγραφικός διάκοσμος των αρχοντικών: Κληρ. Κωνσταντίνου Ξωσσοίδη (1925) και Μίσσιου (1925). Από την περιγραφή του ιστορικού Ν. Αργ. Λούστα για το εσωτερικό και τον εξοπλισμό του αρχοντικού του Μίχα³⁷ έχουμε μια ανάλυση εικόνα της ατμόσφαιρας των αρχοντικών της περιόδου αυτής. Έτσι ο οικιακός εξοπλισμός σε πιάτα πορσελάνης Βοημίας, σε ζωγραφιστές πινατέλες, ποτήρια κρυστάλλινα με χρυσές γιρλάντες και μονογράμματα καθώς και σε ασπόμενι μαχαίροπάραινα ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακές, ενώ «βενετοϊάνικες πολυθρόνες, ξυλόγλυπτα έπιπλα σε στυλ Λουδοβίκου 16ου, μπιμπέλα εδώ κι εκεί, καθρέπτες τεράστιοι, λαβομιάν μαρμάρια, λεκάνες και κανάτες πορσελάνης, καρδόνες ντουλάπες, βαρείες περικοί, τάπητες και θαυμάσια κίλμι, ελαιογραφίες του Μίχα με

τη στολή του Τούρκου στρατηγού (Μιραλάι) και με το ασπμένο ξίφος, δώρο προσωπικό του Σουλτάν-Χαμίτ, καθώς και ελαιογραφία των παιδιών του Αλεξίου Μιχαηλίδου, Μιχαήλ, Κωνσταντίνου και Βασιλικής, έργο σπουδαίου ζωγράφου, σε φυσικό μέγεθος, 4 προσωπογραφίες σπάνιες, κινέζικης τέχνης, καμωμένες από τρίχες πολύχρωμων φτερών πουλιών, έτσι που να ξεχωρίζουν ακόμα και τα χρώματα των ματιών, και διάφορες ελαιογραφίες διαφόρων βασιλέων και πριγκίπων ευρωπαϊκών οίκων, συνέθεσαν το όλο σκηνικό του άνω πατώματος». Πολύ λίγα αρχοντικά διατηρούν σήμερα τον αρχικό εξοπλισμό τους στα περισσότερα χάθηκε στη διάρκεια του εμφύλιου (εικ. 30, 31). Η θέρμανση των αρχοντικών, πέρα από τα τζάκια, γινόταν με περίτεχνες πήλινες σόμπες. Στο αρχοντικό Μίσσιου, και ειδικότερα στο χώρο της τραπεζαρίας, διατηρείται σήμερα μια κτιστή σόμπα του λεγόμενου «ρουμανικού» ή «ρωσικού» τύπου (εικ. 32) που εμφανίζεται στα μέσα του 19ου αιώνα και ήταν αρκετά διαδεδομένη στη Δυτική Μακεδονία. Τον συναντάμε επίσης στα αρχοντάρικια του Αγίου Όρους³⁸. Εντυπωσιάζει η ύπαρξη ηλεκτρικών κουδουνιών στην είσοδο των αρχοντικών, τα οποία λειτουργούσαν με μπαταρία.

Ο Νυμφαίωτης γιάτρος και ιστορικός Ν. Φίτσας, στη θέση παλιού αρχοντικού, έκτισε διώροφο κτίσμα, τη «Βίλλα Μαρία», και στο ισόγειο οργάνωσε το Λαογραφικό Μουσείο του Νυμφαίου³⁹, όπου το τμήμα της αργυροχρυσοχοίας (πλούσιο σε εργαλεία του 18ου και 19ου αιώνα) είναι ιδιαίτερα αξιόλογο. Το Νυμφαίο, παρ' όλες τις καταστροφές που έχει υποστεί, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο καλύτερα διατηρημένος οικισμός στον βορειοελλαδικό χώρο, ενώ θα πρέπει να τονισθεί το ενδιαφέρον των σημερινών ιδιοκτητών των αρχοντικών, που οι περισσότεροι είναι απόγονοι των αρχικών, για τη διατήρηση και τη συντήρηση των αξιολογών αυτών μνημείων. Το Νυμφαίο έχει χαρακτηριστεί παραδοσιακός οικισμός από το ΥΠΕΧΔΕ (ΦΕΚ 594Δ/78) και ελέγχεται από την Ε.Π.Α.Ε. Φλώρινας. Οι νέες κατασκευές, πάντοτε πέτρινες με στέγη λαμαρίνας, πολλές φορές εμφανίζονται προβληματικές ως προς τη θέση, τον όγκο και τη μορφολογική τους επένδυση. Είναι φανερό η ανάγκη εκπόνησης μιας μελέτης ανάπτυξης και αναβίωσης του μοναδικού αυτού οικιστικού συνόλου, όπου οι νέες κατασκευές, λιτές και ουδέτερες, θα προστιθενται διακριτικά χωρίς να ενοχλούν, ενώ κυρίαρχα στοιχεία του οικισμού θα παραμείνουν ο παραδοσιακός πο-

λεοδομικός ιστός και τα παλιά κτίσματά του. Παράλληλα, η εξεύρεση λύσεων για την αύξηση του μόνιμου πληθυσμού είναι απόλυτα αναγκαία. Το υπουργείο Πολιτισμού, στο πλαίσιο μιας προσπάθειας προσαρμογής του Νυμφαίου, πέρα από τον χαρακτηρισμό ως διατηρητέων μεμονωμένων κτηρίων, προώθησε και τον χαρακτηρισμό ως διατηρητέου του συνόλου του οικισμού.

Σημειώσεις

1. Ως πρώτο όνομα του οικισμού αναφέρεται το Νιδεάστα. Για την ετυμολογία των ονομάτων Νιδεάστα, Νυμφαίο βλ. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία του Νυμφαίου-Νέβεσκα-Φλωρίνης, Συμβολή των Νυμφαίων στην εθνική, ιστορική, οικονομική, πολιτιστική και παραδοσιακή ζωή του Θεσσαλονίκης 1988, σσ. 16-17.

2. Ν. Αργ. Λούστας ό.π., σσ. 18, 251.

Πρώτη γραπτή ημερομηνία που αναφέρεται στον οικισμό της Νέβεσκα είναι του Ιανουαρίου 1693. Βλ. Ν. Αργ. Λούστας, ό.π., σσ. 42, 50, σημ. 4 και 51.

3. Για το θέμα αυτό υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία. Βλ. σχετικά Χ. Ζαρκάδα. «Το αρχοντικό Λαζαρίδη στην Εράτρου». Επώνυμα αρχοντικά των χρόνων της Τουρκοκρατίας (Εκδ. Ε.Μ.Π., Σπουδαστήριο Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής), Αθήνα 1986, σ. 40, σημ. 8.

4. Ο τοπογραφικός χάρτης του τοπικού της «Νέβεσκα» και «Ζάραρι» που παραχωρήθηκε στη βασιλομήτορα, σχεδιασμένος από επιτελή αξιωματικό του τουρκικού στρατού, βρίσκεται στην Κοινότητα. Βλ. Ν. Αργ. Λούστας, ό.π., σσ. 336, 349, 351, και Ν. Αργ. Λούστας, Αρχόντες και αρχοντικά Νυμφαίου (Νέβεσκα), ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, τεύχ. 336, 1962, σ. 119.

5. Βλ. σχετικά Maria Todorova, «Ο εξευρωπαϊσμός της κυβερνητικής ηγεσίας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά την περίοδο των μεταρρυθμίσεων». Εκσυγχρονισμός και βιομηχανική επανάσταση στα Βαλκάνια τον 19ο αιώνα, Θεμέλιο 1980, Βακαλόπουλος Α. Κώστας, Οικονομική λειτουργία του Μακεδονικού και Θρακικού χώρου στα μέσα του 19ου αιώνα, στα πλαίσια του διεθνούς εμπορίου, Θεσσαλονίκη 1980.

6. Γ. Βελήνης, «Ιστορικές τομές στη μεταβυζαντινή αρχιτεκτονική της Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 2.300 Χρόνια (έκδ. φίλων Α.Ε.Μ.Μ.), Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 18-19.

7. Γ. Βέλκος, Νεβεσκίτες κυρατζήδες, Σελισιώτες δερματέμποροι σε αδελφική συνεργασία, Μακεδονική Ζωή, τεύχ. 169, σ. 642.

8. Μ. Σορτίκου-Τεντοκάλλη, «Κασελάκια χρυσοχόων από το Νυμφαίο της Δυτικής Μακεδονίας», Ζυγός, τεύχ. 3, 1973, σσ. 75-77. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σσ. 34 και 255-270.

9. Για τις δραστηριότητες των Νυμφαίων εμπόρων και ευεργετών βλ. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σσ.

33. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κλ. Νίκου Τσιτοίου (1921). Χώρο της διάφορης ξύλινης τζαμαρίας της πρόσοψης.

271-274, 276 και 317-335.

10. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σσ. 272 και 317-320.

11. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σσ. 272-273.

12. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σ. 12.

13. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σσ. 307-308, 311-312.

14. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σσ. 75-104.

15. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σ. 238.

16. Η εξασφάλιση της θέας ήταν καθοριστική για τη θέση του σπιτιού στα βυζαντινά χρόνια και είναι φανερό ότι εξακολουθεί να ισχύει και την περίοδο αυτή. Βλ. G. Velenis, «Wohnhausbau in den byzantinischen Städten, wohnhausbau in Altertum, Diskussionen zur Archäologischen Bauforschung 3, Berlin 1978, σσ. 227 κ.ε. του ίδιου, The framework of laws influencing the development of the character of traditional dwellings during the Turkish occupation, Storia della città, τεύχ. 31-32, Milano 1985, σ. 34.

17. Τις πληροφορίες αυτές οφείλω στον κ. Α. Κοντογιάννη επίσης για την Νικεΐα Σχολή βλ. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σσ. 142-144. Συγκινητική είναι η προσπάθεια των γυναικών του χωριού να εξασφαλίσουν κάποια χρήματα για τη συντήρηση του αξιόλογου αυτού μνημείου, πουλώντας τα εργοχέρια, που ετοιμάζουν όλη τη χρονιά, στο «παζάρι» της γιορτής του, 15 Αυγούστου. Τα χρήματα όμως αυτά

32. Νυμφαίο. Αρχοντικό Κ. Μισαίου (1920). Η σόμπα «ρουμανικού» ή «ρωσικού» τύπου.

Πρωσιτική είναι η σταυροειδής κάτοψη της σοφίτας της στέγης, όπου η μία κεραία αντιστοιχεί στον όρο-

είναι πολύ λίγα και τα προβλήματα συντήρησης μεγάλα (στέγη, υγρασία λιθοδομής)!

18. Ν. Αργ. Λούστας, Άρχοντες..., ό.π., σ. 105. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σ. 208, 210.

19. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σ. 247-249.

20. Η χρονολόγηση 1899-1903 έγινε με τα εζής δεδομένα στη φωτογραφία διακρίνεται καθαρά ο τούρκικος στρατώνας, κτισμένος το 1888, και ένα αρχοντικό χρονολογημένο το 1899, ενώ είναι ιστορικά γνωστό ότι το 1903 ο στρατώνας αυτός (Κασλάς) καταστράφηκε (Ν. Ι. Μέρτζος, «Ενα κειμήλιο του Ελληνισμού, το αρχοντικό που έζησε τον αγώνα», Μακεδονική Ζωή, τεύχ. 173, Οκτ. 1980, σ. 31).

21. Σύμφωνα με ένα φημίτι του 1559: «οι γαργάδες δεν επιτρέπονταν να κτίσουν τα σπίτια τους πιο ψηλά από εννιά πήγεις (5,76 μ.), ενώ τα σπίτια των μουσουλμάνων μπορούσαν να έχουν ύψος ως δώδεκα πήγεις (7,68 μ.). Β. Δημητριάδης, Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας, 1430-1912, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 21, σμ. 23. Η μετάφραση των πήγειων σε μέτρα αναφέρεται λανθασμένα, γιατί ο υπολογισμός έγινε με βάση τον εμπορικό πήχυ = 64 εκ. και όχι τον αρχιτεκτονικό = 75 εκ. Έτσι τα επιτρεπόμενα ύψη για τους ραγιάδες ήταν 6,75 μ. για τους μουσουλμάνους 9 μ. (Η διόρθωση οφείλεται στον αν. καθηγητή του Α.Π.Θ. Γ. Βελένη).

22. Μ. Γ. Μπίρης, Μισός αιώνας Αθη-

ναϊκής αρχιτεκτονικής, 1875-1925, Αθήνα 1987, σ. 27. «... Τα περισσότερα από τα κτήρια του πρώιμου κλασικισμού, κτισμένα στις κεντρικότερες περιοχές του νέου σχεδίου της Αθήνας, ήταν και τα πρώτα που κατεδαφίστηκαν κατά την εντατική ανοικοδόμηση της πρώτης μεταπολεμικής δεκαετίας, έτσι που ελάχιστα της κατηγορίας αυτής μας είναι γνωστά», Μ. Γ. Μπίρης, ό.π., σ. 28. Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα (έκδ. Ε.Τ.Ε.), Αθήνα 1967, σ. 197-199, Πρώτοι Έλληνες Τεχνικοί Επιστήμονες περιόδου Απελευθέρωσης (έκδ. ΤΕΕ), Αθήνα 1976, εικ. 119, 175, 185.

23. Χ. Ζαρκάδα-Πιστιόλη, «Ο εκλεκτικισμός στη Θεσσαλονίκη», Αρχαιολογία, τεύχ. 7, 1983, σ. 91, 92 (εικ. 1), 93.

24. Χ. Ζαρκάδα, «Το αρχοντικό...», ό.π., σ. 41, σμ. 37.

25. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σ. 239.

26. Ν. Μουτσόπουλος, «Οι πρόδρομοι των πρώτων Ελλήνων Τεχνικών Επιστημόνων. Κουδαραίοι Μακεδόνες και Ηπειρώτες μαιότερες». Πρώτοι Έλληνες Τεχνικοί Επιστήμονες περιόδου Απελευθέρωσης (έκδ. ΤΕΕ), Αθήνα 1976, (2) Χάρτες μετά τις σελίδες 368 και 384 αντίστοιχα.

27. Στο Δημήτρη Παπαδόπουλο, ιδιοκτήτη αρχοντικού (1900), οφείλου την πληροφορία ότι το σχέδιο και η κατασκευή του αρχοντικού του έγινε από συνεργείο μαστόρων από τη Δροσοπηγή.

28. Δ. Νικολαΐδης, Οθωμανικοί Κώδη-

κες, Κωνσταντινούπολη 1869, σ. 822, άρθρο 42.

29. Πέρα από το γεγονός αυτό, σύμφωνα με το νέο οικοδομικό κανονισμό του 1864, προβλεπόταν μεγαλύτερο ύψος για τις λιθόκτιστες οικίες (20 πήγεις = 15 μ.) και μικρότερο για τις ξύλινες (14 πήγεις = 10,5 μ.), Δ. Νικολαΐδης, Οθωμανικοί..., ό.π., σ. 816, άρθρο 20.

30. Σύμφωνα με τον οικοδομικό κανονισμό του 1864, το ενδιαφέρον συγκεντρώνεται στην κύρια όψη, ενώ υπάρχει αδιαφορία για τις άλλες όψεις. Δ. Νικολαΐδης, Οθωμανικοί..., ό.π., σ. 815, άρθρο 19.

31. Η ανάλυση (που ακολουθεί) του ζωγραφικού διάκοσμου των αρχοντικών του Νυμφαίου σπριζίζεται κύρια στο βιβλίο του λαογράφου Κίτσου Α. Μακρή: Επιδράσεις του νεοκλασικισμού στην Ελληνική λαϊκή ζωγραφική, Θεσσαλονίκη 1986.

32. Οι τοιχογραφίες του αρχοντικού είναι πολύ μεταγενέστερες της κατασκευής του έγιναν το 1925 πάνω στους ήδη ασβεστωμένους τοίχους, με αποτέλεσμα την απολέπιση τους σε πολλά σημεία. Η πρόφαση όμως κατάρρευση του μεγαλύτερου τμήματος της στέγης ήταν αποφασιστική για την ολική σχεδόν καταστροφή του μοναδικού αυτού ζωγραφικού διακόσμου.

33. Για τους ζωγράφους του Νυμφαίου βλ. Κ. Α. Μακρή, Επιδράσεις..., ό.π., σ. 13-22, και Ε. Ιωάννου, «Ν. Παπαγιάννης, ο Κλεισοσυρωπιτής Ζωγράφος του Νυμφαίου», Μακεδονική Ζωή, τεύχ. 132, Μάιος 1978, σ. 45-47.

34. Ι. Τουράτσουλου, Γραπτή Αμαζών εκ Νυμφαίου, Αρχαιολογικά Ανάλεκτα Αθηνών, τόμος 3ος, Αθήνα 1968.

35. Ι. Τουράτσουλου, Αριστοππος Νυμφαίου, Αρχαιολογικά Ανάλεκτα Αθηνών, τόμος 3ος, Αθήνα 1970.

36. Ευδοκία Ιωάννου, Ν. Παπαγιάννης..., ό.π., σ. 47.

37. Ν. Αργ. Λούστας, Η ιστορία..., ό.π., σ. 244-245.

38. Χ. Ζαρκάδα-Πιστιόλη, «Το αρχοντικό...», ό.π., σ. 36 (εικ. 16) και σ. 39.

39. Ν. Γ. Φίτσας, Το Νυμφαίο. Εικόνες και προβλήματα, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 14-21.

The Nymphaion of Florina

Chr. Zarkada - Pistioli

The settlement of Nymphaion, built on the slopes of Vitsi Mountain, dates back to the 14th century AD. The foundation of mountainous handicrafts and commercial centers that were trading with markets abroad resulted to the accumulation of capital and the creation, among others, of the class of first Greek bourgeois.

Therefore, next to the traditional edifices of the eighteenth century stand impressive mansions of the nineteenth century along with neoclassical buildings with charming wall-paintings.